

Hilary Clinton ja John McCain öises Tallinnas

Ameerika sajang. USA ja Eesti suhete sada aastat. Koostajad Kaarel Piirimäe ja Mart Kuldkepp. Tartu Ülikooli Kirjastus, 2022, 318 lk.

Liisi Keedus*

Suve hakul ilmunud siduskogumik on järeloope erinevate „Eesti 100“-sündmuste ja ettevõtmiste jadas ning näide sellest, kuidas vahel sünnib isegi laiemalt sihitud projektide raames ka teaduslikult olulisi uurimusi. Selle raamatu üks tänuväärsemaid tugevusi ongi, et see pakub kahtlemata elamuse nii laiemale ajaloo- ja poliitikahuvilisele lugejaskonnale kui täidab ka ajalooteadusliku tühimiku, mis senini iseloomustas Ameerika Ühendriikide–Eesti suhete terviklikumat uurimist. Kuigi ilmselgelt suhted 20. sajandi suurvõimuga on olnud võtmetähtsusega nii Eesti Vabariigi sünni, taassünni kui ka tänase riikluse jaoks – ehk wilsonismist Esimese maailmasõja järgsetel rahuläbirääkimistel kuni NATO liikmesriigi staatuse saavutamiseni –, on senini nii historiograafias kui ka poliitikauuringutes üllatavalt puudunud USA rolli laiem mõtestamine Eesti ajaloos. Nii et ühelt poolt püüdleb kogumik teatud tervikpildi konstrueerimise poole ja tugineb paljuski varasematele uurimustele, aga teiselt poolt on selles ka mitmeid peatükke, mis toovad käibesse uusi arhiiviallikaid, uut teadmist ja nende analüüsi.

Kogumiku esimene osa käsitleb USA ja Eesti suhete tekkimist maailmasõdade vahelisel perioodil, seejuures eriti värvikalt Eesti Vabariigi kohati isegi koomilisi ja poolkriminaalse taustaga diplomaatilisi ponnistusi (täpsemad üksikasjad jäägu lugejal endal avastada) võitmaks suurriigi tähelepanu ja tunnustust, aga ka majanduslikke suhteid ja noore riigi sõjajärgset võlga, ning seda eelkõige Euroopa impeeriumite lagunemise laiemas ajaloolises kontekstis. Teine

osa keskendub Nõukogude Liidu poolse Eesti annekteerimise tunnustamata jätmise ajaloolistele üksikasjadele, külma sõja keerdkäikudele, kohati lausa spioonifilmilikele sündmustele, ning Eesti prekaarsele olukorrale Nõukogude Liidu lagunemisprotsessis ja selle järgselt. Kolmas osa dokumenteerib ja analüüsib Euroopa Liidu ja NATO liikmesriigiks saamise pika protsessi konarusi ja takistusi, ent lõpuks siiski õnnestumisi, ning nende paigutumist üldisemate maailmapoliitika sündmuste konteksti. Viimane osa tõmbab erinevad temaatilised liinid kokku ning jällegi proovib esitatut sünteesida 20. ja 21. sajandi rahvusvahelise poliitika olulisemate dünaamikate valgel. Eraldi mainimist väärivad veel raamatu lisad ehk seni avaldamata dokumendid ja diplomaatide nimekirjad.

Kogumik avab tee mitmetele olulistele ja ilmselt ka edasist sügavamalt teaduslikku huvi pälvivatele teemadele ja probleemküsimustele Eesti lähiajaloos. Ent kui paar eraldi märkimisväärset teemat või pigem võtmesõna lühikese arvustuse jaoks välja valida, siis minu subjektiivne historiograafiline sümptaatia kuulub eelkõige peatükkidele, mis lisaks sündmuste protsessideks lõimimisele toovad välja ka juhuste ajaloolise (või, Ajaloolise) rolli. Kõnekaimaks näiteks on USA välisministri Cordell Hulli äraolekul asevälisminister Sumner Welles koostatud pressiteade 23. juulil 1940. aastal, mis väljendas selgesõnaliselt „sügavat ja kaastundlikku huvi“ Balti omariikluse suhtes ning kuulutas: „Ameerika Ühendriikide rahvas ei tunnista röövellikku tegevust, sõltumata sellest, kas see toimub jõudu kasutades või jõu kasutamisega ähvardades. Samuti on ta vastu ühe, ükskõik kui võimsa riigi igasugusele sekkumisele mis tahes teise iseseisva riigi siseasjadesse, ükspuha kui nõrk see riik ka oleks.“¹

See kiirustades koostatud avaldus oli järgnevatel aastatel küll peamiselt sümboolse tähendusega, kuid tekitas siiski pidevaid lahkelsid USA ja teiste liitlaste vahel, kes läbirääkimistel Nõukogude Liiduga pärast Teist maailmasõda ei soovinud „Balti riikide küsimust“ isegi mitte tõstatada. Samuti keeldus USA Moskva korduvatest pingutustest hoolimata *de jure* anneksiooni tunnustamast ning see jäi aastateks kahe suurriigi vaheliste suhete jaoks oluliseks

* Liisi Keedus (1977), PhD, poliitikafilosoofia professor, Tallinna Ülikool, Narva mnt. 25, 10120 Tallinn, liisi.keedus@tlu.ee

¹ Baltic Republics: Statement by the Acting Secretary of State, Mr. Welles. – The Department of State Bulletin 3/57, 48, tsiteeritud: K. Piirimäe. Diplomaadid, president Roosevelt ja Balti riikide annekteerimine. – Ameerika sajang. USA ja Eesti suhete sada aastat, lk. 141.

komistuskiviks. Lisaks, nagu mitmed kogumiku teise ja kolmanda osa peatükid veenvalt välja toovad, on selle tähendust ja väärtust Eesti omariikluse lootusele külma sõja aastatel ning eriti hilisemale omariikluse taastamisele raske ülehinnata. 1983. aastal kuulutas president Ronald Reagan uuesti Balti riikide iseseisvuse tunnustamist ning avaldus loeti ette ka ÜRO-s. Kuigi USA ei olnud esimesi Eesti Vabariigi taassündi tunnustavaid riike, apelleeriti rahvusvahelisel areenil ka nendel aastatel Wellesi deklaratsioonile korduvalt. Teine huvitav näide sellest, kuidas mõni otsustava tähendusega sündmus ei ole pelgalt kausaalselt seletatav või arengute iseenesestmõistetav pööre, on president G. H. W. Bushi isiklike töekspidamiste ja isikuomaduste võimalik roll Balti riikide NATO-sse vastuvõtmise kiirendamisel – nagu Kaarel Piirimäe ja Hannes Hugo Urbla kahasse kirjutatud vastavateemalisest peatükist ilmekalt välja joonistub.

Teise võtmesõnana tooksin välja USA ja Eesti suhte ebavõrdsuse kui ühe teoreetilise väljakutse: kuidas käsitleda ja esitada nüansseeritult suhet, mis on nii tasakaalust väljas kui üldse mõeldav: ühel pool 20. sajandi võimsaim riik, teisel pool üks maailma väikseima rahvaarvuga riike, aastakümneteks isegi omariikluse kaotanud rahvas? Näib, et autorid on siiski leidnud viise, kuidas oma narratiivides ja analüüsides seda lõhet ületada nii, et midagi värsket jutustada mitte ainult alauritud osapoolle (Eesti, või laiemalt Balti riigid), vaid ka rahvusvahelise areeni domineerija kohta. Üks näide sellest on seesama Piirimäe ja Urbla põhjalik uurimus Eesti julgeolekupoliitilistest püüdlustest G. H. W. Bushi ja W. Clintoni ajal, milles tuuakse esile USA Ida-Euroopa poliitika seni vähem käsitletud aspekte, näiteks USA administratsiooni siseseid eriarvamusi Baltikumi osas, ning kasutatakse allikmaterjalina mitmeid huvitavaid intervjuusid ja diplomaatilisi dokumente. Nimetatud peatüki võiks kindlasti ka rahvusvahelises teadusajakirjas avaldada. Teisalt on siinkohal paslik mainida, et üldiselt on siiski tänuväärne, et kogumik ilmus eesti keeles ning seega pälvib lõppkokkuvõttes ilmselt siinset laiemat lugejaskonda, kuigi tõenäoliselt autorid kaalusid ka rahvusvahelisele publikule adresseerimist.

Kolmandaks võiks vaadata tulevikku ja küsida: millised olulised peatükid on USA ja Eesti suhete ajaloost veel katmata ja väärksid edaspidi tähelepanu? Koostajate enda hinnangust raamatu esitlusel jäi kõlama, et nende esitatud poliitilist ajalugu peaks täiendama mõne teise

perspektiivi avamisega, näiteks: milline on olnud USA kultuuriline mõju Eestis ning teistes Balti riikides? Kas on ülevõtmisi ja sarnasusi ning kui palju on Eestis neid ülevõtmisi teadvustatud? Millist ühiskondlikku mõju omasid need kasvõi raudse eesriide taga, aga ka üleminekuperioodil ning hiljem? Tõsi küll, selles loos oleks veelgi keerulisem ületada mainitud osapoolte ebavõrdsuse probleemi.